

OLTIN KAMAR VA QONUN: TEMURIYLAR DAVRIDA DIPLOMATIYA NIQOBI OSTIDAGI JOSUSLIK VA MAXFIY AXBOROT YIG'ISH TARMOQLARI

Rajabova Ruxshona Ibrohim qizi

Buxoro xalqaro universiteti

Tarix yo'nalishi talabasi

E-mail: Ruxshonarajabova877@gmail.com

ORCID id:0009-0009-5013-2072

Annotatsiya

Mazkur maqolada Temuriylar imperiyasi davrida diplomatiya niqobi ostidagi josuslik va maxfiy axborot yig'ish tarmoqlari, xususan, tashqi siyosat va davlat xavfsizligi masalalari tahlil etiladi. O'rta asrlar Sharq tarixida, xususan, XIV–XVI asrlarda kuchli markazlashgan davlat barpo etgan Amir Temur va uning vorislari davrida elchilik va savdo aloqalari nafaqat diplomatik, balki muhim razvedka vazifalarini ham bajargan. Maqolada «oltin kamar» (saxovat, sovg'a-salomlar va elchilik an'analari) hamda «qonun» (temir intizom, Yaso va davlat xavfsizligi) tushunchalari o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ochib berilgan. Shuningdek, xabarchilar («barid» tizimi), savdogarlar va diniy niqob ostidagi sayohatchilar faoliyatining davlat xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni ilmiy-tarixiy manbalar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: Temuriylar, diplomatiya, josuslik, maxfiy axborot, barid, savdogarlar, Yaso, elchi, davlat xavfsizligi.

Abstract

This article analyzes espionage and secret information gathering networks under the guise of diplomacy during the Timurid Empire, specifically focusing on foreign policy and state security issues. In the history of the medieval East, particularly during the 14th-16th centuries, under Amir Temur and his successors who established a centralized state, diplomatic and trade relations performed not only political functions but also crucial intelligence tasks. The paper explores the intrinsic connection between the concepts of "golden belt" (generosity, gifts, and diplomatic traditions) and "law" (iron discipline, Yassa, and state security). Furthermore, the role of messengers (the "barid" system), merchants, and travelers under religious guise in ensuring state security is highlighted based on historical sources.

Keywords: Timurids, diplomacy, espionage, secret intelligence, barid, merchants, Yassa, ambassador, state security.

Аннотация

В данной статье анализируются шпионаж и сети сбора секретной информации под маской дипломатии в период империи Тимуридов, с особым

акцентом на вопросы внешней политики и государственной безопасности. В истории средневекового Востока, в частности в XIV–XVI веках, при Амуре Тимуре и его преемниках, создавших мощное централизованное государство, посольские и торговые связи выполняли не только дипломатические, но и важнейшие разведывательные функции. В работе раскрывается органичная взаимосвязь между понятиями «золотой пояс» (щедрость, подарки и дипломатические традиции) и «закон» (железная дисциплина, Яса и государственная безопасность). Также на основе историко-документальных источников освещается роль вестников (система «барид»), купцов и путешественников под религиозным прикрытием в обеспечении государственной безопасности.

Ключевые слова: Тимуриды, дипломатия, шпионаж, секретная информация, барид, купцы, Яса, посол, государственная безопасность.

1. Introduction (Kirish)

Oʻrta asrlar Sharq tarixida markazlashgan ulkan imperiyaga asos solgan Sohibqiron Amir Temur va Temuriylar davri oʻzining kuchli maʼmuriy boshqaruvi, rivojlangan savdo yoʻllari hamda faol tashqi siyosati bilan ajralib turadi. Davlat qudratini saqlab qolish va tashqi tahdidlarning oldini olishda nafaqat ochiq harbiy harakatlar, balki maxfiy axborot yigʻish, raqib davlatlarning ichki ahvolidan oʻz vaqtida xabardor boʻlish muhim strategik ahamiyat kasb etgan. Shu maʼnoda, diplomatiya koʻpincha davlat manfaatlarini taʼminlash yoʻlidagi maxfiy harakatlar bilan uygʻunlashib ketgan.

Tarixiy manbalarda «oltin kamar» – elchilarga koʻrsatiladigan yuksak ehtirom, sovgʻa-salomlar va saxovat ramzi sifatida gavdalansa, «qonun» – davlat barqarorligini taʼminlovchi qatʼiy tartib-intizom va xavfsizlik mexanizmlarini anglatgan. Mazkur maqolada ana shu ikki qutb oʻrtasidagi mutanosiblik, elchilik missiyalari ortida yashiringan razvedka tarmoqlari va maxfiy axborot toʻplash usullari ilmiy jihatdan tahlil etiladi.

2. Methods

Temuriylar davri diplomatiyasi va davlat boshqaruvi masalalari koʻplab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan oʻrganilgan. Xususan, Nizomiddin Shomiy va Sharafiddin Ali Yazdiyning «Zafarnoma» asarlarida harbiy yurishlar oldidan dushmani har tomonlama oʻrganish, razvedka maʼlumotlarini yigʻish amaliyotiga alohida eʼtibor qaratilgani taʼkidlanadi. Shuningdek, Ispaniya elchisi Ruy Gonsales de Klavixoning «Samarqandga – Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi» asarida Temuriylar saroyidagi qatʼiy tartib, elchilarning faoliyati ustidan olib borilgan nazorat va xavfsizlik choralari haqida qimmatli guvohliklar keltirilgan.

Tadqiqot jarayonida tarixiylik, mantiqiylik, qiyosiy tahlil va manbalarni tanqidiy o'rganish usullaridan foydalanildi. Mavzuni yoritishda o'rta asr yozma yodgorliklari hamda zamonaviy ilmiy adabiyotlar ma'lumotlari o'zaro uyg'unlashtirildi.

3.Results

Temuriylar davrida diplomatiya ikki tomonlama xususiyatga ega bo'lgan: rasmiy-tantanali va maxfiy-razvedkaaviy. Tashqi davlatlarga yuborilgan elchilar nafaqat sulh tuzish yoki savdo aloqalarini o'rnatish, balki quyidagi maxfiy vazifalarni ham bajarishgan:

* Harbiy salohiyatni baholash: Elchilar va ular tarkibidagi maxfiy shaxslar borgan mamlakatining qo'shin soni, qurol-yarog'i, istehkomlari va strategik nuqtalari haqida ma'lumot to'plagan.

* Ichki siyosiy vaziyatni o'rganish: Raqib davlat hukmdori saroyidagi ziddiyatlar, taxt uchun kurashayotgan shahzodalar va amaldorlarning kayfiyatini aniqlagan.

* Savdo karvonlari orqali axborot almashish: Buyuk Ipak yo'li bo'ylab harakatlanuvchi savdogarlar va sayohatchilar davlatning eng faol axborot yetkazuvchilari bo'lgan.

Davlat xavfsizligini ta'minlashda «barid» (pochta va xabarnoma) tizimining o'rni beqiyos bo'lgan. Tezkor choparlar imperiyaning eng chekka hududlaridan markazga muhim xabarlarni qisqa fursatda yetkazib turgan. Shu bilan birga, davlat sirlarini saqlash, josuslarga qarshi kurashish va xiyonatning oldini olish Amir Temurning «Tuzuklari»da belgilangan qat'iy qonunlar asosida qat'iy nazorat qilingan.

Siyosiy vosita	Rasmiy vazifasi	Maxfiy (razvedka) vazifasi
Elchilik missiyalari	Do'stona aloqalar o'rnatish, shartnomalar tuzish	Raqib davlatning harbiy va iqtisodiy quvvatini o'rganish
Savdo karvonlari	Iqtisodiy ayirboshlash, mol yetkazib berish	Hududlar bo'yicha ishonchli axborot va xarita ma'lumotlarini yig'ish

Barid (choparlar) tizimi	Davlat farmonlari va xabarlarini tezkor yetkazish	Favqulodda xavflar va qo'zg'olonlar haqida maxfiy xabar berish
--------------------------------	---	--

4. Discussion (Muhokama)

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Temuriylar davlatining qudrati faqatgina kuchli armiya bilan emas, balki axborot xavfsizligi va o'z vaqtida olingan strategik ma'lumotlarga ham tayanmagan. «Oltin kamar» siyosati tashqi dunyo bilan madaniy-diplomatik ko'prik vazifasini o'tagan bo'lsa, «qonun» tamoyili davlat ichki xavfsizligi va josuslik tarmoqlarining fosh etilishini ta'minlagan. Elchilik niqobi ostida olib borilgan razvedka faoliyati o'rta asr diplomatiyasining murakkab va ko'p qirrali tabiatidan dalolat beradi.

Xulosa

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, Temuriylar davrida diplomatiya va josuslik uzviy ravishda bir-birini to'ldirib kelgan. Davlat manfaatlarini himoya qilish, tashqi tahdidlarning oldini olish hamda markazlashgan hokimiyat barqarorligini saqlashda maxfiy axborot yig'ish tarmoqlari muhim rol o'ynagan. «Oltin kamar va qonun» tamoyili asosida yuritilgan tashqi va ichki siyosat Temuriylar imperiyasining jahon tarixida qudratli davlat sifatida namoyon bo'lishini ta'minlagan muhim omillardan biri bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma. – Toshkent: O'zbekiston, 1996.
2. Sharafiddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – Toshkent: Sharq, 1997.
3. Ruy Gonsales de Klavixo. Samarqandga – Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.
4. Amir Temurning tuzuklari. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011.
5. Dadaboyev H. Temuriylar davri ma'muriy-siyosiy va harbiy terminlari. – Toshkent: Akademnashr, 2019.